

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Коваленко Олена Олександрівна

УДК 347.92

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ПРИ
ВСТАНОВЛЕННІ (ЗМІНІ) ЇХ ПРАВОВОГО СТАТУСУ

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного права та процесу факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, професор
Кройтор Володимир Андрійович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ,
професор кафедри цивільного права та
процесу.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ЯРОЦЬКИЙ Віталій Леонідович,
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого, завідувач кафедри
цивільного права № 2;
кандидат юридичних наук, доцент
ПИЛИПЕНКО Світлана Анатоліївна,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри цивільного права і процесу.

Захист відбудеться 21 червня 2019 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.02 Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

Автореферат розісланий 21 травня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Є. Ю. Подорожній

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В період розбудови України як демократичної, правової, соціальної держави закріплення в Конституції України положення про найвищу соціальну цінність людини, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку, проблема захисту прав людини набуває актуальності. Україна ратифікувавши в липні 1997 року Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (Далі – Конвенція), визначила за мету привести законодавство України у відповідність зі стандартами Ради Європи. Відповідно до європейських стандартів мають бути закріплені та гарантовані основні права та свободи людини. Особливе місце серед них належить праву на свободу та особисту недоторканність. Закріплення на рівні Конституції України та законів України права на свободу та особисту недоторканність, повага до прав та свобод громадянина, визнання його як рівноправного суб'єкта у взаємовідносинах з державними органами, гарантування права на ефективний судовий захист – усе це є важливими складовими формування правового статусу особистості в дійсно правовій державі. Визнання за правовим статусом особи властивості вищої соціальної цінності визначає ступінь демократичності та соціального призначення держави. На рівні правової науки є нагальним удосконалення можливого законодавчого механізму примусового його обмеження відповідно із сучасними стандартами захисту прав людини та громадянина.

Актуальність дисертаційного дослідження також обумовлена й стрімкими інтеграційними процесами щодо потреби адаптації національного законодавства до законодавства країн ЄС, відповідно, примусове встановлення (зміна) правового статусу фізичної особи має відповідати міжнародно-правовим стандартам. Зокрема, у ст. 6 (1) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом. Підписавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, у 2014 р. Україна взяла на себе зобов'язання до 2026 р. гармонізувати своє законодавство у сфері утвердження верховенства права (ст. 14).

Нині цивільним та цивільно-процесуальним законодавством України передбачені випадки судового встановлення (зміни) правового статусу фізичної особи. Так, у порядку окремого провадження суд розглядає справи про: обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності; визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; усиновлення (ст. 293 ЦПК). Обмеження свободи та особистої недоторканності можливе, відповідно до Конституції України, лише за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Саме тому в умовах формування ефективно діючого законодавства, що має забезпечувати реальне додержання прав і свобод людини й громадянина, є актуальним питання судового захисту

законних інтересів фізичних осіб у справах, що пов'язані із судовим встановленням (зміною) їх правового статусу. Процесуальний порядок розгляду та вирішення справ зазначеної категорії має максимально гарантувати захист як прав та інтересів осіб про примусову зміну правового статусу яких порушено питання в суді, так і інших заінтересованих у вирішенні цієї судової справи осіб.

Незважаючи на те, що судова практика в Україні напрацювала певні підходи до вирішення справ про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб, ми й досі стикаємося з цілою низкою проблем, зокрема, потребують вирішення щодо зазначеної категорії справ питання визначення: цивільної юрисдикції, учасників процесу, предмета доказування, можливості закріплення правових презумпцій, особливостей використання окремих засобів доказування, особливостей судового розгляду та судового рішення тощо.

В юридичній літературі приділялась увага окремим проблемам судового захисту законних інтересів фізичних осіб у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб. Так, ці проблеми розглядали: С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, В. В. Блажеєв, В. Г. Бобко, К. В. Гусаров, В. В. Комаров, Т. В. Корчак, Л. В. Красицька, В. А. Кройтор, О. С. Погребняк, Ю. О. Попова, Т. А. Стоянова, І. В. Удальцова, В. В. Форманюк, С. Я. Фурса, Г. В. Чурпіта, М. Й. Штефан, О. К. Юрченко, М. М. Ясинок та ін. Проте цими авторами досліджені не всі питання, які заслуговують на увагу, деякі з них розкриті недостатньо повно, інші є спірними. Незважаючи на безперечну науково-теоретичну цінність наукових висновків зазначених дослідників, потреби сучасної теорії та практики у сфері судового захисту законних інтересів фізичних осіб у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб вирішені не повною мірою, що вимагає пошуку шляхів удосконалення цивільного та цивільного процесуального законодавства.

Викладене створило передумови для проведення наукового дослідження, зумовило вибір теми дисертації і дозволило віднести досліджувані проблеми до актуальних.

Зв'язок праці з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до пп. 2.2 та 2.3 Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, та пп. 2.1, 2.2 та 2.5 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016–2019 років, схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 23 лютого 2016 р. (протокол № 2).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розкриття процесуальних особливостей застосування норм інституту судового захисту законних інтересів фізичних осіб у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб та обґрунтування пропозиції спрямованих на усунення прогалин у цивільному процесуальному та цивільному законодавстві й підвищення ефективності цивільного судочинства взагалі та при розгляді в судах справ зазначеної категорії зокрема.

Для досягнення зазначеної мети необхідно було вирішити такі основні завдання:

- визначити поняття та сутність правового статусу фізичних осіб;
- виокремити міжнародно-правові стандарти у сфері регулювання відносин, що пов'язані зі встановленням (зміною) правового статусу фізичних осіб;
- визначити тенденції становлення цивільної юрисдикції у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб;
- визначити правову природу судового провадження у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб;
- визначити учасників справи у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб;
- з'ясувати особливості територіальної юрисдикції (підсудності) у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб;
- визначити особливості судового доказування у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб;
- з'ясувати особливості судового розгляду і судового рішення у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення цивільного та цивільного процесуального законодавства.

Об'єктом дослідження є цивільно-правові та цивільно-процесуальні відносини, що виникають у сфері судового розгляду у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб.

Предметом дослідження є судовий захист законних інтересів фізичних осіб при встановленні (зміні) їх правового статусу.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, що дозволило дослідити юридичні явища в єдності їх соціального змісту та юридичної форми. Загальнонауковий діалектичний метод застосовано в ході визначення структури, мети і задач дослідження. Використання системного методу дослідження положень теорії цивільного процесуального права та цивільного права дозволило розглянути проблему співвідношення норм цивільного процесуального права та цивільного права, визначити особливості цивільного судочинства, пов'язані з розглядом справ про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб (підрозділи 1.2–1.4, 2.1–2.4). Історико-правовий метод дозволив у хронологічній послідовності дослідити виникнення, формування й розвиток процесів і подій задля виявлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей розвитку, етапів становлення й розвитку законодавства та наукових положень, концепцій щодо судового захисту законних інтересів фізичних осіб при встановленні (зміні) їх правового статусу (підрозділ 1.2). Порівняльно-правовий метод застосовано при дослідженні цивільних процесуальних норм і цивільних норм вітчизняного та зарубіжного законодавства, які регулюють здійснення судочинства, щодо розгляду справ про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб (підрозділ 1.2). Використання логіко-юридичного методу дозволило провести аналіз та викласти узагальнені висновки щодо визначення цивільної юрисдикції, визначення учасників процесу, предмета

доказування, можливості закріплення правових презумпцій, особливості використання окремих засобів доказування, особливостей судового розгляду та судового рішення в цій категорії справ (підрозділи 1.2–1.4, 2.1–2.4).

Науково-теоретичне підґрунтя для виконання дисертаційного дослідження становлять праці фахівців у галузі цивільного процесуального та цивільного права, загальної теорії держави і права, інших галузевих правових наук. Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, цивільного та цивільного процесуального законодавства України, нормативно-правових актів, які визначають особливості здійснення судочинства щодо розгляду справ про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб.

Наукова новизна одержаних результатів. У межах комплексного дослідження було здійснено системний теоретико-практичний аналіз особливостей здійснення судочинства щодо розгляду справ про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб. У дисертації обґрунтовано низку положень, узагальнень та висновків, які відповідають критеріям наукової новизни, основними з яких є нижченаведені.

Вперше:

– обґрунтовано положення про те, що виокремлення справ про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб серед інших справ окремого провадження обумовлено встановленням для зазначеної категорії справ відповідного способу судового захисту. Саме в контексті такого підходу й зумовлено виокремлення в дисертації досліджуваних справ серед інших справ окремого провадження, які є справами, в яких способом захисту є встановлення (зміна) правового статусу фізичних осіб. У зв'язку із зазначеним доведено необхідність уточнення назви категорії справ за допомогою правил формальної логіки й науки філології. Термін «встановлювати», на думку автора, більш точно відтворює суть правового явища, що проходить при судовому розгляді зазначеної категорії справ. У дисертаційному дослідженні ці справи йменуються справами про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб;

– положення про те, що з метою забезпечення права на судовий захист фізичних осіб, які страждають на психічний розлад (у тому числі – хронічного, стійкого характеру), пропонується запровадити в законодавстві України правовий режим обмеження цих осіб у дієздатності, а не визнання їх недієздатними;

– обґрунтовано положення, що розширення цивільної юрисдикції у справах про встановлення (зміну) правового статусу можливе за рахунок закріплення в цивільному та цивільному-процесуальному законодавстві можливості неповнолітнім особам, яким виповнилося шістнадцять років і які бажають займатися підприємницькою діяльністю, за відсутності письмової згоди батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування, у судовому порядку захистити свій інтерес щодо набуття повної цивільної дієздатності;

– зроблено висновок про те, що предмет доказування в справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб можна розділити на загальний, який є характерним для всіх випадків (тобто за відсутності особливих обставин) і спеціальний (конкретний), коли ці особливі обставини присутні в

справі. Визначені таким чином обставини є кістяком предмета доказування у конкретній справі. Він має загальний характер і конкретизується, виходячи з інших обставин. Так, у всіх справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб є необхідним виявлення такої обставини, як можливість встановлення (зміни) правового статусу фізичної особи, що не порушує будь-яких законних інтересів, і тим самим їх захищає.

Удосконалено:

– положення про те, що загальною тенденцією в більшості визначень про поняття правового статусу є необґрунтоване розширення, збільшення «каталогу» основних прав, соціальних можливостей індивіда, забезпечення його правових інтересів. Тобто простежується дедалі ширше трактування такого правового явища, як правовий статус, що фактично розмиває це поняття, нівелює його значущість у правовій науці. На думку дисертанта, до цивільного правового статусу слід включати наступні елементи: правосуб'єктність (правоздатність і дієздатність) та систему юридичних прав, обов'язків і законних інтересів;

– положення про те, що можливість і порядок встановлення (зміни) правового статусу фізичної особи мають розглядатись насамперед з точки зору міжнародно-правових стандартів, закріплених у багатьох міжнародних і національних нормативно-правових актах. Зокрема, саме Конвенція зумовлює виникнення більш конкретних правил поведінки, а також підпорядковує їх собі. Ми вважаємо, що норми даної Конвенції є саме тими міжнародними стандартами, на яких ґрунтуються домовленості держав – учасниць Ради Європи, які стають основою внутрішніх правопорядків;

– положення про те, що додаткової розробки вимагають проблемні питання емансипації неповнолітніх осіб, які досягли шістнадцяти років і бажають займатися підприємницькою діяльністю, зокрема, щодо надання їм повної дієздатності на підставі рішення суду. Наразі ЦПК не передбачає для неповнолітніх, які бажають займатися підприємницькою діяльністю, можливості звернення до суду в порядку окремого провадження щодо надання їм повної дієздатності. З огляду на вищенаведене, пропонується внести відповідні зміни до ЦК та ЦПК, аби легітимно закріпити можливість неповнолітніх фізичних осіб, яким виповнилося шістнадцять років і які бажають займатися підприємницькою діяльністю, захистити в судовому порядку свій інтерес щодо отримання повної дієздатності.

Дістали подальшого розвитку:

– положення про те, що аналіз матеріально-правової природи дає підстави стверджувати, що сутністю справ про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб, за предметом судового розгляду та об'єктом судового захисту є те, що в них відсутній спір про право, а об'єктом судового захисту є охоронюваний законом інтерес, який не опосередкований суб'єктивним правом. Це дає підстави стверджувати, що такі справи правомірно віднесено до справ окремого провадження. Справи окремого провадження мають різну сутність та специфічну матеріально-правову природу, яка визначається певними особливостями об'єктів і способів судового захисту. Відповідно, кожному виду справ притаманні

особливості суб'єктного складу учасників та процесуального порядку розгляду й вирішення справ;

– положення, згідно з яким питання визначення учасників справи про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб має вирішуватися, враховуючи соціально-правове призначення кожного правового інституту. Відповідно, по-різному визначається склад учасників справи, за заявами яких порушуються справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності; визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; усиновлення;

– положення, що необхідність і доцільність прийняття спеціального Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти», який визначав би статус і порядок здійснення пошуку осіб, зниклих безвісти, є спірною. Закріпленні у більшості норми цього закону, що регулюють порядок пошуку осіб, зниклих безвісти, надання їм статусу безвісно відсутньої та померлої та навіть правового і соціального захисту членів їх сімей, вже достатньо повно врегульовані чинним законодавством. Щодо визначення правових наслідків набуття правового статусу особи, зниклої безвісти, то воно має базуватися на відповідних положеннях ст. 43–45 ЦК. Таким чином, особа, зникла безвісти, відповідно до вказаних положень ЦК може бути визнана безвісно відсутньою або такою, місце перебування якої невідомо, з відповідними правовими наслідками до її прав. Більш доцільним було б замість спеціального закону про правовий статус осіб, зниклих безвісти, внести зміни до законодавчих актів, які визначають порядок розшуку вказаних осіб. Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» передбачає адміністративний порядок визнання осіб, зниклих безвісти, а це суперечить міжнародно-правовим стандартам, які встановлюють судовий порядок встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, зроблені в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані у:

– науково-дослідній сфері – в ході подальшого розроблення теоретико-правових положень удосконалення здійснення судочинства у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб;

– правотворчості – з метою вдосконалення цивільного процесуального та цивільного законодавства України щодо вдосконалення здійснення судочинства у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб;

– правозастосуванні – для уніфікації судової практики вдосконалення здійснення судочинства у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб;

– освітньому процесі – під час викладання дисциплін «Цивільний процес» та «Цивільне право», а також при підготовці підручників (навчальних посібників) та лекцій з цієї тематики.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідались на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: *Проблеми цивільного права та процесу*: матеріали наук.-практ.

конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна (м. Харків, 27 травня 2016 р.); *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права*: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 23 лютого 2018 р.); *Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (Суми, 25–26 квітня 2018 р.); *Восьми юридичні диспути з актуальних проблем приватного права*, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.); *Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції*: зб. матеріалів XI міжнародної наук.-практ. конф. (м. Суми, 18–19 травня 2018 р.); *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених*: тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 травня 2018 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження відображено у п'яти статтях, чотири з яких опубліковано в наукових фахових виданнях України, одна – у науковому фаховому виданні Республіки Молдова, а також у тезах шести доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура і обсяг дисертації зумовлені предметом, метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 241 сторінка, із них основного тексту – 190 сторінки. Кількість використаних джерел – 364.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, задачі, методи, об'єкт і предмет дослідження, його методологічну, теоретичну та емпіричну базу, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, сформульовано основні теоретичні положення, що обумовлюють наукову новизну, теоретичне і практичне значення результатів дослідження.

Розділ 1 «Проблема встановлення (зміни) правового статусу фізичних осіб у цивільному процесуальному праві» складається з чотирьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Поняття та сутність правового статусу фізичних осіб»* зазначено, що сьогодні має отримати поширення в правових дослідженнях аксіологічний підхід, який дозволяє виявити та поставити на перше місце значущість закріплених у Конституції України, міжнародних договорах і законодавстві певних соціальних цінностей. Особливе місце в системі зазначених людських цінностей сучасною правовою наукою відводиться людині, її правам та свободам, зокрема, в системі суспільних відносин. В праці розвинуто положення (В. В. Блажеєва) про те, що суверенітет особистості та відома її правова і соціальна автономія, недоторканність та повага прав і свобод громадянина, визнання за особою якості рівноправного суб'єкта у взаємовідносинах з державними структурами є тим остовом, на якому повинен наростати правовий статус особи в справді правовій державі. Синтезуючи у своїй єдності правоздатність, дієздатність, визначений обсяг належних особі суб'єктивних прав, правовий статус особи характеризує міру його правової свободи. У цьому сенсі

він відіграє визначну роль, оскільки слугує критерієм особистісного виміру правової держави. Визнання за правовим статусом якості вищої соціальної цінності вимагає напрацювання адекватних концептуальних підходів до законодавчого порядку примусового його обмеження.

Враховуючи об'єкт і предмет дослідження, вважаємо за доречне та необхідне зупинитись на визначенні такої юридичної категорії, як правовий статус фізичної особи, зокрема, на змістовній характеристиці. Аналізуючи дослідження проблеми визначення правового статусу фізичної особи, відзначається, що загальною тенденцією в них є необґрунтоване розширення, збільшення «каталогу» основних прав, соціальних можливостей індивіда, забезпечення його правових інтересів. Тобто простежується дедалі ширше трактування такого правового явища, як правовий статус, що фактично розмиває поняття правового статусу, нівелює його значущість у правовій науці. На підставі критичного огляду існуючих в правовій науці позицій зроблено висновок, що є всі підстави включати до змісту правового статусу особи тільки: правосуб'єктність (правоздатність та дієздатність) і систему суб'єктивних прав, юридичних обов'язків і законних інтересів.

У дослідженні також проаналізовано значення юридичного терміна «зміна правового статусу», та чи відповідає таке визначення поняття відповідному правовому явищу. Відзначено, що коли йдеться про судовий розгляд справ, які досліджуються в дисертації, то відбувається перехід, перетворення правового статусу фізичної особи. Так, у справах про усиновлення рішення по справі зумовлює зміну правового статусу усиновлювача та усиновлюваної дитини або повнолітньої особи, виникнення у них взаємних прав та обов'язків. Разом з тим, в українській мові вживається термін «встановлювати», який означає *«створювати, утверджувати, узаконювати що-небудь»*. Стверджується, що термін «встановлювати» більш точно відтворює суть правового явища, що проходить при судовому розгляді зазначеної категорії справ. В дослідженні ці справи йменуються справами про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб.

У підрозділі 1.2 *«Міжнародно-правові стандарти в сфері регулювання відносин, що пов'язані з встановленням (змінюю) правового статусу фізичних осіб: історико-правовий аспект»* відзначається, що сама можливість та порядок установлення (зміни) правового статусу фізичної особи мають розглядатись насамперед з точки зору міжнародно-правових стандартів і бути закріплені в багатьох міжнародних і національних нормативно-правових актах. В дослідженні відповідно здійснено аналіз основних міжнародних і національних нормативно-правових актах з точки зору предмета дисертаційного дослідження. Констатується, що враховуючи положення ст. 5, 6, 7 Конвенції, закріплене в ст. 29 Конституції України, право кожної людини на свободу та особисту недоторканність, обмеження свободи громадянина можливе за рішенням суду. Гарантією від необґрунтованого встановлення (зміни) правового статусу фізичних осіб є судова процедура вирішення цього питання, яка потребує подальшого удосконалення з метою приведення у відповідність до міжнародних стандартів.

Зважаючи на важливе наукове значення яке має досвід визначення юрисдикції зазначених справ у законодавстві зарубіжних держав в дисертації здійснено відповідний стислий огляд та зроблено висновок про те, що вирішення питання

про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб має належати до виключної компетенції суду. На нашу думку, в країнах, де рішення про примусове встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб приймається адміністративним органом, особа опиняється в більш невігідному становищі, ніж коли рішення приймається судом.

У підрозділі 1.3 «Становлення цивільної юрисдикції у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб» констатується, що судова форма захисту найбільш пристосована для вирішення складних правових питань через наявність детального процесуального порядку розгляду справ за участю заінтересованих осіб, закріплення всебічних гарантій ухвалення законного та обґрунтованого рішення.

В роботі зроблено короткий огляд становлення цивільної юрисдикції у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб, у його темпоральному вимірі, по кожному виду цієї категорії справ. Важливими в цьому контексті є посилання на певні важливі аспекти розвитку положень законодавства у сфері встановлення (зміни) правового статусу фізичних осіб, які дають змогу простежити розвиток наукових уявлень про відповідний цивільно-правовий інститут.

Автором зроблено висновок про те, що з метою забезпечення права на судовий захист для фізичних осіб, які страждають на психічний розлад (у тому числі – хронічного, стійкого характеру), пропонується запровадити в законодавстві України правовий режим обмеження цих осіб у дієздатності, а не визнання їх недієздатними.

В праці також зроблено висновок про те, що розширення цивільної юрисдикції у справах про встановлення (зміну) правового статусу можливе за рахунок закріплення в цивільному та цивільно-процесуальному законодавстві можливості неповнолітнім особам, яким виповнилося шістнадцять років і які бажають займатися підприємницькою діяльністю, за відсутності письмової згоди батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування, у судовому порядку захистити свій інтерес щодо набуття повної цивільної дієздатності.

У підрозділі 1.4 «Правова природа судового провадження у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб» автором на підставі аналізу матеріально-правової природи справ про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб стверджується, що сутністю за предметом судового розгляду та об'єктом судового захисту є те, що в них відсутній спір про право, а об'єктом судового захисту є охоронюваний законом інтерес, який не опосередкований суб'єктивним правом. Це дає підстави зробити висновок, що відповідні справи правомірно віднесено до справ окремого провадження.

Правильне визначення виду цивільного судочинства в справах, що пов'язані з встановленням (зміною) правового статусу фізичних осіб у судовому (примусовому) порядку, є необхідним елементом механізму судового захисту прав і свобод громадян. Справи окремого провадження мають різну сутність і специфічну матеріально-правову природу, яка визначається певними особливостями об'єктів і способів судового захисту. Відповідно кожному виду

справ притаманні особливості суб'єктного складу учасників та процесуального порядку їх розгляду і вирішення.

Розділ 2. «Процесуальні особливості розгляду та вирішення справ про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Заявники, інші заінтересовані особи у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб» доведено, що питання визначення учасників справи про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб має вирішуватися, враховуючи соціально-правове призначення кожного правового інституту. Відповідно, по-різному визначається склад учасників справи, за заявами яких порушуються справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності; визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; усиновлення. У дисертаційному дослідженні доводиться, що чітка визначеність кола осіб, які можуть звертатися до суду із заявами (заявників) у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб, є важливим для забезпечення правильного і своєчасного розгляду справи.

Вирішуючи одну з проблем, яка є актуальною для науки і практики, – визначення поняття члена сім'ї, у праці доводиться, що це питання має бути вирішено аналогічно, як це вирішено в ч. 1 ст. 36 ЦПК, тобто шляхом конкретизації поняття. Запропоновано вирішити це питання шляхом доповнення ч. 1 ст. 296 ЦПК після слів «членами її сім'ї» додати: «(чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник)».

У зв'язку з тим, що справу про визнання фізичної особи обмежено дієздатною чи недієздатною може бути розпочато за заявою органів опіки та піклування (ст. 296 ЦПК), у дисертаційній праці наголошується, що відповідно до правової системи сучасної України правова допомога, що надходить від органів опіки і піклування, є найбільш ефективною.

У праці розвинено висловлену І. В. Удальцовою думку про те, що враховуючи, що правовий статус закладів, які надають медичні послуги (публічні юридичні особи) і не виконують функції державного управління, визначається як організаційний, то, на наш погляд, недоцільно залишати за ними право на звернення до суду. У дисертації наголошується, що не можуть бути наркологічні або психіатричні заклади заявниками у справах про обмеження дієздатності фізичної особи чи визнання її недієздатною, та бути «пов'язаними особами» з організаціями, в яких, зокрема, проводиться судово-психіатрична експертиза. Аналіз судової практики показує, що ці заклади практично майже не використовують цю можливість.

Український законодавець проблему захисту прав та інтересів недієздатних осіб спробував вирішити шляхом: а) надання цим особам права на безпосереднє звернення до суду з вимогою про поновлення дієздатності (ч. 4 ст. 300 ЦПК) та б) встановлення строковості дії правового стану недієздатності (ч. 6 ст. 300 ЦПК).

Даний підхід породив проблеми внутрішньої та зовнішньої неузгодженості вказаних норм ЦПК нової редакції. Внутрішня неузгодженість виявляється в колізії норм, що визначають процесуальну дієздатність (ст. 4, 47 ЦПК) та норм, що встановлюють право недієздатної особи безпосередньо своїми діями ініціювати скасування судового рішення про визнання її недієздатною та поновлення дієздатності (ч. 4 ст. 300 ЦПК). Зовнішня неузгодженість полягає в тому, що зазначені вище можливості недієздатних осіб не знайшли свого відображення в нормах ЦК, зокрема – ч. 1 ст. 42, як не знайшли в ньому закріплення положення про строковість дії стану недієздатності фізичних осіб. Це вказує на істотні юридико-технічні прорахунки при конструюванні новітнього законодавства України, що торкається захисту прав людини.

З метою забезпечення для фізичних осіб, які страждають на психічний розлад, у тому числі – хронічного, стійкого характеру, права на судовий захист, пропонується запровадити в законодавстві України правовий режим обмеження цих осіб у дієздатності, а не визнання їх недієздатними.

Додаткової розробки вимагають проблемні питання емансипації неповнолітніх осіб, які досягли шістнадцяти років і бажають займатися підприємницькою діяльністю, зокрема, щодо надання їм повної дієздатності на підставі рішення суду. Як зазначалося вище, наразі така можливість захисту вказаного інтересу неповнолітніх осіб чинним законодавством не передбачається. ЦПК не передбачає для неповнолітніх, які бажають займатися підприємницькою діяльністю, можливості звернення до суду в порядку окремого провадження щодо надання їм повної дієздатності. З огляду на вищенаведене, пропонується внести відповідні зміни до ЦК та ЦПК, аби легітимно закріпити можливість неповнолітніх фізичних осіб, яким виповнилося шістнадцять років і які бажають займатися підприємницькою діяльністю, захистити в судовому порядку свій інтерес щодо отримання повної дієздатності. Тільки суд як спеціалізований правозастосовний державний орган, у якого в арсеналі є відомий набір процесуального інструментарію, спроможний досить об'єктивно визначити доцільність надання певній неповнолітній особі повної цивільної дієздатності з метою здійснення нею підприємницької діяльності. При цьому, подібне надання повної цивільної дієздатності є правом суду, а не обов'язком.

У підрозділі 2.2 «Особливості заяви та визначення територіальної юрисдикції (підсудності) у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб» розглянуто одне з важливих питань, які стоять перед суддею при відкритті провадження у цивільній справі, це питання особливостей заяви та територіальної юрисдикції (підсудності) такої справи даному суду.

В праці доводиться, що визначення територіальної юрисдикції (підсудності) конкретної справи є необхідним елементом механізму захисту прав та свобод особи. Слід зазначити, що на сьогодні актуальним питанням в Україні є визначення територіальної юрисдикції (підсудності) справ про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб. Констатується, що судова практика досліджуваних справ свідчить, що є низка проблем, пов'язана з правильністю визначення компетентного суду з боку заявників. Зокрема, зазначається, що У ЦПК традиційно передбачається виключна територіальна юрисдикція

(підсудність) справ про усиновлення. Проте в законі зазначено, що заява про усиновлення дитини або повнолітньої особи, яка не має матері, батька або була позбавлена їхнього піклування, подається до суду за місцем їх проживання. Із граматичного тлумачення даної статті можна зробити висновок, що заява про усиновлення має подаватися зовсім не до суду за місцем проживання дитини, а до суду за місцем проживання її батьків, оскільки у нормі вжито займенник «їх», який вжитий у множині, так само як і іменник «батьки». Разом з тим, у першій частині речення йдеться про заяву про усиновлення дитини, де іменник «дитина» (а також і «повнолітня особа») вживається у однині. Відповідно, у другій частині речення займенник має вживатися в однині – «її».

У підрозділі 2.3 «Судове доказування у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб» зазначається, що досягнути мети цивільного судочинства можливо тільки в тому разі, коли буде встановлено істину в цивільній справі.

В праці висловлена позиція про те, що критичний розгляд легального визначення поняття предмета доказування пов'язується з аналізом співвідношення понять «обставина» та «факт». Те, що обидва поняття іноді застосовуються законодавцем як синоніми, не може бути аргументом у цій дискусії, а може бути тільки підґрунтям для подальших наукових дискусій. У дисертаційній праці доведено, що є всі підстави вважати, що оскільки ці два поняття співвідносяться як загальне і спеціальне, то відповідно й немає необхідності, називаючи обставини, згадувати і про факти, тому що вони охоплюються обставинами. Тому зміни до відповідного легального визначення предмета доказування в новій редакції ЦПК (ч. 2 ст. 77 ЦПК (2017 р.)) є вивіреними та цілком логічними.

Нині в ч. 2 ст. 77 ЦПК, яка дає легальне визначення предмета доказування, закладено вузький підхід до розуміння цього правового явища. Вважаємо, що позиція вчених, які розуміють предмет доказування в широкому значенні, є спірною. Виділення предметів доказування для учасників справи, або включення до предмета доказування всіх обставин (фактів), які так чи інакше встановлюються при провадженні цивільної справи, є неправильним.

Можна виділяти загальний предмет доказування по конкретній категорії цивільних справ та конкретний предмет доказування залежно від обставин певної цивільної справи. Доводиться, що дискусія та подальші наукові дослідження з визначення загального предмета доказування по конкретній категорії цивільних справ та конкретного предмета доказування залежно від обставин певної цивільної справи, матиме важливе значення як для правової науки, так і для практичних працівників, які застосовують норми права до конкретних обставин справи у своїй повсякденній діяльності.

Відповідно, на нашу думку, й предмет доказування в справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб можна розділити на загальний, який є характерним для всіх випадків, тобто за відсутності особливих обставин; і спеціальний, коли ці особливі обставини присутні у справі. Визначені таким чином обставини є кістком предмета доказування у конкретній справі. Він має загальний характер і конкретизується, виходячи з інших обставин.

Так, у всіх справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб є необхідним встановлення наступної обставини – можливість встановлення (зміни) правового статусу фізичної особи, що не порушує будь-яких законних інтересів, і тим самим захищаючи їх.

В дисертації проаналізовано низку проблем, котрі пов'язані зі встановленням спеціального (конкретного) предмета доказування по справах, що розглядаються в дисертаційному дослідженні, з наведенням приблизного переліку необхідних доказів. Крім того, дається характеристика окремим засобам доказування по справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб.

Коло необхідних доказів формується на підставі предмета доказування. Окреме провадження характеризується наявністю відособлено-персоніфікованих доказів, що не є характерним для позовного провадження. Законодавець у справах окремого провадження наперед визначає ті конкретні докази, що є обов'язковими для доведення в суді обставин, що входять до предмета доказування. Такий підхід опосередковано визначає ту систему доказів, яку необхідно надати заявникові, щоб отримати позитивний результат. Актуальним є розгляд питання також про характеристику приблизного переліку засобів доказування, що найчастіше застосовуються в судовій практиці при розгляді певних справ такої категорії, як справи про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб.

У підрозділі 2.4 «Судовий розгляд і судові рішення у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб» розглядаються особливості судового розгляду та судового рішення у справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб.

Зокрема, аналіз судової практики свідчить, що деякі судді проводять попереднє судове засідання чи здійснюють дії з підготовки у справах, що свідчить про необхідність врегулювання даного питання на законодавчому рівні. Така вимога спонукатиме до того, що суд до початку розгляду справи вирішуватиме питання про участь у ній заінтересованих осіб, свідків. Водночас суд вживатиме заходів щодо збирання та забезпечення доказів у справі (призначає судово-психіатричну експертизу, робить запити тощо).

Наголошено, що відповідно до ст. 218 СК, ст. 313 ЦПК, учасником цивільного процесу може бути й дитина. ЦПК не визначає процесуальний статус дитини, яка бере участь у справі про усиновлення, та процесуальний порядок надання нею своїх пояснень. Водночас участь дитини в цивільному процесі означає, що вона є суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, а отже, повинна мати визначений законом процесуальний статус.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання щодо обґрунтування ряду наукових положень, розроблення висновків і пропозицій, які мають теоретичне та практичне значення для вдосконалення нормативно-правового регулювання судового захисту інтересів фізичних осіб при розгляді судом справ про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб. У результаті проведеного дослідження сформульовано ряд положень та висновків, спрямованих на досягнення поставленої мети дисертаційного дослідження.

1. Аналіз зарубіжного та національного законодавства, що регулює відносини в сфері судового захисту інтересів фізичних осіб при розгляді судом справ про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб, свідчить, що законодавство України в цій сфері потребує подальшого приведення у відповідність з міжнародними стандартами.

2. Визначено, що особливості розгляду та вирішення справ про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб обумовлені матеріально-правовою природою цих справ. Аналіз матеріально-правової природи дає підстави стверджувати, що сутністю справ про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб, за предметом судового розгляду та об'єктом судового захисту є те, що в них відсутній спір про право, а об'єктом судового захисту є охоронюваний законом інтерес, який не опосередкований суб'єктивним правом. Вказане дозволило зробити висновок про те, що ці справи правомірно віднесено до справ окремого провадження. Справи окремого провадження мають різну сутність та специфічну матеріально-правову природу, яка визначається певними особливостями об'єктів і способів судового захисту. Відповідно, кожному виду справ притаманні особливості суб'єктного складу учасників та процесуального порядку розгляду й вирішення справ.

3. Показано, що загальною тенденцією в більшості визначень про поняття правового статусу є необґрунтоване розширення, збільшення «каталогу» основних прав, соціальних можливостей індивіда, забезпечення його правових інтересів. У правовій науці простежується все більш широке трактування такого правового явища, як правовий статус, що фактично розмиває поняття правового статусу, нівелює його значущість у правовій науці. Встановлено, що до цивільного правового статусу слід включати наступні елементи: правосуб'єктність (правоздатність і дієздатність) та систему юридичних прав і обов'язків та законних інтересів.

4. Обґрунтовано, що сучасний стан становлення законодавства щодо судового захисту у справах про встановлення (зміну) правового статусу зокрема пов'язане з можливістю розширення цивільної юрисдикції за рахунок закріплення в цивільному та цивільному-процесуальному законодавстві:

– з метою забезпечення права на судовий захист для фізичних осіб, які страждають на психічний розлад (у тому числі – хронічного, стійкого характеру), пропонується запровадити в законодавстві України правовий режим обмеження цих осіб у дієздатності, а не визнання їх недієздатними;

– неповнолітнім особам, яким виповнилося шістнадцять років і які бажають займатися підприємницькою діяльністю, за відсутності письмової згоди батьків

(усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування, у судовому порядку захистити свій інтерес щодо набуття повної цивільної дієздатності.

5. Зроблено висновок про те, що необхідність і доцільність прийняття спеціального Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти», який визначав би статус і порядок здійснення пошуку осіб, зниклих безвісти, є спірними. Визначені в більшості норми, що регулюють порядок пошуку осіб, зниклих безвісти, надання їм статусу безвісно відсутньої та померлої та навіть правового і соціального захисту членів їх сімей, вже достатньо повно врегульовані чинним законодавством. Щодо визначення правових наслідків набуття правового статусу особи, зниклої безвісти, то воно має базуватися на відповідних положеннях ст. 43–45 ЦК. Таким чином, особа, зникла безвісти, відповідно до вказаних положень ЦК, може бути визнана безвісно відсутньою або такою, місце перебування якої невідомо, з відповідними правовими наслідками до її прав. Більш доцільним було б замість спеціального закону про правовий статус осіб, зниклих безвісти, внести (у разі необхідності) зміни до законодавчих актів, які визначають порядок розшуку вказаних осіб. Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» передбачає адміністративний порядок визнання осіб, зниклих безвісти, а це суперечить міжнародно-правовим стандартами, які встановлюють судовий порядок встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб.

6. Зроблено висновок, згідно з яким питання визначення учасників справи про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб має вирішуватися, враховуючи соціально-правове призначення кожного правового інституту. Відповідно, по-різному визначається склад учасників справи, за заявами яких порушуються справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності; визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; усиновлення.

7. Визначено, що предмет доказування в справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб можна розділити на загальний, який є характерним для всіх випадків, тобто за відсутності особливих обставин; і спеціальний (конкретний), коли ці особливі обставини присутні в справі. Визначені таким чином обставини є кістком предмету доказування у конкретній справі. Він має загальний характер і конкретизується, виходячи з інших обставин. Так, у всіх справах про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб є необхідним встановлення такої обставини, як можливість встановлення (зміни) правового статусу фізичної особи, що не порушує будь-яких законних інтересів, і тим самим їх захищає.

8. Запропоновано внести зміни до цивільного, а також цивільного процесуального законодавства, зокрема:

– внести зміни до ч. 1 ст. 29 ЦК, зокрема, викласти її в наступній редакції: *«Місцем проживання фізичної особи є житло, в якому вона фактично перебуває та (або) проживає постійно або тимчасово»;*

– доповнити абзацом третім ч. 3 ст. 35 ЦК: *«Неповнолітні особи, яким*

виповнилося шістнадцять років і які бажають займатися підприємницькою діяльністю, за відсутності письмової згоди батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування, можуть у судовому порядку захистити свій інтерес щодо набуття повної цивільної дієздатності»;

– зміни до ч. 1 ст. 46 ЦК, виклавши її в наступній редакції: «фізична особа може бути оголошена судом померлою, якщо у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом трьох років, а якщо вона пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку, – протягом шести місяців, а за можливості вважати фізичну особу загиблою від певного нещасного випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру – протягом одного місяця після завершення роботи спеціальної комісії, утвореної внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру»;

– викласти ч. 4 ст. 293 ЦПК в наступній редакції: «У випадках, встановлених пунктами 1, 3, 4, 9, 10 частини другої цієї статті, розгляд справ проводиться судом у складі одного судді та двох присяжних, якщо цього вимагає хоча б один із учасників справи, або суддя вважає їх участь необхідною»;

– ч. 3 ст. 294 ЦПК слід доповнити реченням: «При розгляді справ окремого провадження є обов'язковою стадія підготовчого провадження»;

– виключити слова «наркологічним або психіатричним закладом» з ч. 1 ст. 296 ЦПК та «психіатричним закладом» з ч. 3 ст. 296 ЦПК;

– доповнити ч. 1 ст. 296 ЦПК, а саме – після слів «членами її сім'ї» додати: «(чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник)»;

– викласти перше речення ч. 1 ст. 299 ЦПК в наступній редакції: «Справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи чи визнання фізичної особи недієздатною суд розглядає за участю заявника, особи, щодо якої розглядається справа про визнання її недієздатною, та представників органу опіки та піклування і закладу з надання психіатричної допомоги»;

– доповнити ч. 1 ст. 302 ЦПК наступним абзацом: «У заяві про надання неповнолітній особі, якій виповнилося шістнадцять років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю, мають бути викладені дані про те, що така особа планує займатися відповідною підприємницькою діяльністю»;

– доповнити ст. 305 ЦПК ч. 2 наступного змісту: «Справу про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення фізичної особи померлою може бути розпочато за заявою членів її сім'ї, прокурора, органу опіки та піклування та інших заінтересованих осіб»;

– викласти ст. 310 ЦПК в наступній редакції: «Заява про усиновлення дитини або повнолітньої особи, яка не має матері, батька або була позбавлена їхнього піклування, подається фізичними особами, які бажають усиновити дитину»;

– внести зміни до ст. 310 ЦПК, доповнити частиною другою у наступній редакції: «Заява про усиновлення дитини або повнолітньої особи, яка не має матері, батька або була позбавлена їхнього піклування, подається до суду за місцем її проживання»;

– виключити п. 9 із ч. 1 ст. 315 ЦПК.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Коваленко О. О. Розгляд судом справ про оголошення фізичної особи померлою та встановлення юридичного факту смерті. *Право і безпека*. 2016. № 1 (60). С. 130–135.
2. Коваленко Е. А. Поновлення дієздатності фізичної особи: окремі проблемні аспекти. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 2. ч. 2. С. 93–96. (Республіка Молдова)
3. Коваленко О. О. Проблеми емансипації неповнолітніх осіб, які бажають займатися підприємницькою діяльністю. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 36–41.
4. Коваленко О. О. Зміст предмету доказування у цивільному судочинстві (цивільному процесі). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. Випуск 3. Том 1. С. 98–102.
5. Коваленко О. О. Особливості розгляду справ про усиновлення у окремому провадженні. *Порівняльно-аналітичне право : електрон. наук. фахове вид.* 2018. № 1. С. 88–92. URL : http://www.pap.in.ua/1_2018/24.pdf.
6. Коваленко О. О. Розгляд судом справ про оголошення фізичної особи померлою та встановлення юридичного факту смерті. *Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна (м. Харків, 27 трав. 2016 р.)*. Харків : Харківськ. нац. ун-т внутр. справ, 2016. С. 326–330.
7. Коваленко О. О. Поняття підсудності в новому ЦПК України (в редакції 2017 р.). *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції м. Одеса, 23 лютого 2018 р. / за заг. ред. В. П. Маковія, О. Л. Зайцева*. Одеса, ОДУВС, 2018. С. 88–89.
8. Коваленко О. О. Критичний аналіз цивільного та цивільного процесуального законодавства України щодо юридико-технічного описання підстав поновлення дієздатності фізичних осіб. *Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., (м. Суми, 25–26 квітня 2018 р.)*. У 2-х частинах. Частина 2. Суми, 2018. С. 52–56.
9. Коваленко О. О. Перспективи розвитку інституту поновлення дієздатності фізичної особи. *Восьмі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права*, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.); Одеськ. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, екон.-прав. фак. Одеса : Астропринт, 2018. С. 31–35.
10. Коваленко О. О. Структура цивільно-правового статусу фізичної особи. *Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції : зб. матеріалів XI міжнародної наук.-практ. конф. (м. Суми, 18–19 травня 2018 року)*. Суми : Видавничий дім «Ельдорадо», 2018. С. 36–38.
11. Коваленко О. О. Міжнародно-правові стандарти в сфері регулювання

відносин, що пов'язані з встановленням (зміною) правового статусу фізичних осіб. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 травня 2018 р.). МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 101–104.

АНОТАЦІЯ

Коваленко О. О. Судовий захист законних інтересів фізичних осіб при встановленні (зміні) їх правового статусу. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Харківський національний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України. Харків, 2019.

Наукова новизна одержаних результатів в тому, що в межах комплексного дослідження було здійснено системний теоретико-практичний аналіз сучасних проблем судового захисту законних інтересів фізичних осіб при встановленні (зміні) їх правового статусу.

У праці доведено положення про те, що можливість і порядок встановлення (зміни) правового статусу фізичної особи мають розглядатись насамперед з точки зору міжнародно-правових стандартів, які закріплено в багатьох міжнародних і національних нормативно-правових актах.

Автор з'ясував, що загальною тенденцією в більшості визначень про поняття правового статусу є необґрунтоване розширення, збільшення «каталогу» основних прав, соціальних можливостей індивіда, забезпечення його правових інтересів. Тобто простежується дедалі ширше трактування такого правового явища, як правовий статус, що фактично розмиває поняття правового статусу, нівелює його значущість у правовій науці. На думку дисертанта, до цивільного правового статусу слід включати наступні елементи: правосуб'єктність (правоздатність і дієздатність) та систему юридичних прав, обов'язків і законних інтересів.

Автором зроблено висновок про те, що з метою забезпечення права на судовий захист для фізичних осіб, які страждають на психічний розлад (у тому числі – хронічного, стійкого характеру), пропонується запровадити в законодавстві України правовий режим обмеження цих осіб у дієздатності, а не визнання їх недієздатними.

Ключові слова: цивільний процес (цивільне судочинство), окреме провадження, правовий статус фізичної особи, особливості розгляду справ про встановлення (зміну) правового статусу фізичних осіб.

АННОТАЦИЯ

Коваленко Е.А. Судебная защита законных интересов физических лиц при установлении (изменении) их правового статуса. – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел, 2019.

Диссертация посвящена комплексному исследованию теоретических и практических проблем судебной защите законных интересов физических лиц при установлении (изменении) их правового статуса.

В работе доказано положение, что возможность и порядок установления (изменения) правового статуса физического лица должны рассматриваться прежде всего с точки зрения международно-правовых стандартов, закрепленных в международных и национальных актах.

Автор выявил, что общей тенденцией в большинстве определений понятия правового статуса является необоснованное расширение «каталога» основных прав, социальных возможностей индивида, обеспечения его правовых интересов. То есть прослеживается все более широкая трактовка такого правового явления, как правовой статус, фактически размывается понятие правового статуса, нивелируется его значимость в правовой науке. По мнению диссертанта в содержание гражданского правового статуса следует включать: правосубъектность (правоспособность и дееспособность) и систему юридических прав, обязанностей и законных интересов.

Автором сделан вывод о том, что с целью обеспечения прав на судебную защиту для физических лиц, страдающих психическим расстройством (в том числе – хронического, стойкого характера), предлагается ввести в законодательстве Украины правовой режим ограничения этих лиц в дееспособности, а не признание их недееспособными.

Ключевые слова: гражданский процесс (гражданское судопроизводство), особое производство, правовой статус физического лица, особенности рассмотрения дел об установлении (изменении) правового статуса физических лиц.

SUMMARY

Kovalenko O. O. Judicial Protection of Legitimate Interests of Individuals in Establishing (Changing) Their Legal Status. – *Qualifying scientific work as the manuscript.*

The thesis for a candidate's degree in the specialty 12.00.03 – civil law and civil procedure; family law; international private law. – Kharkiv National University of Internal Affairs. Kharkiv, 2019.

The author of the paper has proved that the provision on the possibility and procedure for establishing (changing) the legal status of an individual should be considered first of all in terms of international and legal standards, which are enshrined in many international and regulatory acts.

The author has found out that the general tendency in most definitions about the notion of legal status is unjustified expansion, increase in the “catalogue” of fundamental rights, social opportunities of individuals, ensuring their legal interests. Thus, there is increasingly widespread interpretation of such a legal phenomenon, as the

legal status, which actually erodes the concept of legal status, reduces its significance in legal science. According to the author of the dissertation, the following elements should be included in the civil legal status: legal personality (passive capacity and dispositive legal capacity) and the system of legal rights and obligations and legitimate interests.

The author of the paper has concluded that the analysis of material and legal nature gives grounds to assert that the essence of cases on the establishment (change) of the legal status of individuals, according to the subject of judicial review and the object of judicial protection is the fact that they have no dispute about the right, and the object of judicial protection is the interest protected by the law, which is not mediated by the subjective law. This gives grounds for asserting that these cases are legally assigned to cases of sole proceedings. Cases of sole proceedings have different essence and specific material and legal nature, which is determined by certain features of objects and methods of judicial protection. Accordingly, each type of case is characterized by the specific features of the subjective composition of the parties and the procedure for reviewing and resolving cases.

The author has concluded that in order to ensure the right to judicial protection for individuals suffering from mental illness (including chronic, persistent), it is offered to introduce the legal regime restricting these persons in dispositive legal capacity in the legislation of Ukraine, but not recognition them as incapable.

The scientific novelty of the obtained results is that the author within the framework of the complex research has accomplished the systematic theoretical and practical analysis of current problems of legal protection of legal interests of individuals in establishing (changing) their legal status. The obtained results were practically applied in the development of theoretical and legal provisions for the improvement of judicial review and resolution of cases on the establishment (change) of the legal status of individuals, in particular, in the research field, law-making and law-enforcement activities, as well as in the educational process.

Key words: civil procedure (civil justice), sole proceedings, legal status of an individual, specific features of hearing cases on establishing (changing) the legal status of individuals.

Підписано до друку 20.05.2019. Папір офсетний. Друк офсетний.

Формат 60×90/16. Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим.

Видавець і виготовлювач

Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Л. Ландау, 27, м. Харків, 61080.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008